

8. Kemp P. (2008), Rethinking Philosophy as a Power of the Word, *Visnyk of Lviv University*, Series: Phil. of Science, Issue 11, pp. 7-14.
9. Austin J. L. (1999), *Philosophical Papers*, Idea-Press, Moscow, 332 p.
10. Rorty R. (1996), *Contingency, Irony, Solidarity*, Russian phenomenological Society, Moscow, 280 p.
11. Jacqueline Russe (1998), *Progress of Modern Ideas: Panorama of Modern Science*, Osnovy, Kyiv, 669 p.
12. Michael Devitt, Richard Hanley (ed.) (2006), *The Blackwell Guide to the Philosophy of Language*, Blackwell Publishing, 446 p.

© Луцишин Андрій

Надійшла до редакції 03.06.2013

УДК 141.133:141.1

МОЗГОВИЙ ЛЕОНІД,

кандидат філософських наук, професор, завідувач

кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук

Донбаського державного педагогічного університету, м. Слов'янськ

АНТРОПОМІСТИЧНА ЛІНІЯ В ІСТОРІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ФІЛОСОФІЇ

У статті розглянуто сутнісні ознаки становлення антропомістичної парадигми у вітчизняному філософському процесі. Встановлено, що антропомістика як психоекзистенційна парадигма містичного світогляду є автентичною складовою української ментальності, елементи антропомістики простежуються на всіх етапах її еволюції та на всіх рівнях її структури (міфопоетика, буденне мислення, філософія). Характерною ознакою містичної лінії українського філософування є домінування екзистенціальних культурних форм над раціоналістичною концептуалістикою.

Ключові слова: антропомістика, парадигма, вітчизняна філософія, психоекзистенціальність, містика, містичний реалізм, ментальність.

Постановка проблеми. Антропомістична лінія в еволюції світогляду українського народу розвивалася в межах розуміння феномена незбагненого у світовому цивілізаційному процесі, який відбувався в тісному єднанні з релігійними переконаннями за допомогою раціонально незбагнених явищ, актів та дій проникнення до сфери трансцендентного. Постмодерна фаза розвитку філософії породила нові епістемологічні моделі, які ставлять під сумнів класичний суб'єкт-об'єктний емпіризм і які в реальному процесі пізнання не протиставляють і розділяють, а руйнують межі для нового вирішення проблеми суб'єктивізації об'єктивного. Людина, яка переживає релігійно-містичний досвід, не стільки володіє свідомістю як частиною індивідуальної картини світу, скільки переживає свідомість як метафізичний бік матеріального світу.

Аналіз останніх досліджень. Можна відзначити плідність наукових розвідок щодо соціально-антропологічних аспектів дослідження ірраціонально-містичної філософії, здійснених сучасними українськими авторами: А. Бичко, П. Гнатенко, А. Колодним, Ю. Шабановою та ін.

У вітчизняній науковій літературі останнім часом фіксуємо спроби парадигмального історико-філософського та філософсько-теоретичного аналізу категоріальної системи містичної філософії та містицизму, однією з яких є дослідження українських учених Л. Конотоп та В. Хромця [7], які доводять необхідність структурного, феноменологічного та інтро-

версивного аналізу філософських аспектів та елементів містицизму.

Мета дослідження полягає в здійсненні історичної реконструкції форм містичного світогляду в історії вітчизняної філософії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Контекст епохи Модерну у вимірі філософії означений "гносеологічним поворотом" - замість питання "Що ми знаємо?" формулюється питання "Яким чином ми це знаємо?". Таке фундаментальне зрушення фокусу філософського погляду зумовило "гносеологізацію" підходу до осягнення сутності містики, коли в першу чергу питали про статус "містичного гнозису" в контексті діалектичної кореляції емпіристських та раціоналістичних теорій. Явні аналогії між містицизмом та спекулятивним мисленням спонукали вбачати в першому ознаки протоідеалістичного способу мислення. Так, наприклад, С. Трубецької пише: "Дійсно, містичний ідеалізм дуже часто набував форми певного типу умоглядності, яка, не заперечуючи ані раціонального, ані досвідного пізнання, виглядала спробою обґрунтувати таке пізнання. Насправді, якщо те, що існує в собі самому, визначається як абсолютна самість, то чи не є ця самість джерелом, реальним суб'єктом думки і почуття, конкретним Духом?" [6, с. 689].

Важливою ознакою містицизму є його універсальний характер. Форми містики можна віднайти на всіх рівнях суспільної свідомості, на різних етапах еволюції світогляду. Як наголошує С. Трубецької:

"Свідчення містиків різних часів і народів є цінними для нас не лише тому, що за відсутності прямого історичного наслідування вони повторюють схожі положення, але також і тому, що ми спостерігаємо в них повторення одного й того самого досвіду або аналогічних форм досвіду, ретельно продуманих і дійсно пережитих" [6, с. 684].

Питання про витоки походження форм буття світу й людини є центральним для філософії. Більше того, бажання знайти такі витоки з'являється раніше за саму філософію і сходиться до глибокої давнини людської культури. Ідея єдності світу - це одна з перших ідей, які виникають у людській свідомості. Так, уже в міфології можна знайти різні форми осмислення цієї єдності. Світогляд первісної людини значною мірою засновувався на переконанні, що речі в кожному мить свого буття охоплені певним містично-магічним зв'язком, який визначає можливість їх миттєвого впливу одна на одну [2, с. 9]. У цей період розвитку людини її здатність містичного відчуття єдності світу повністю визначали зразки міфологічного та магічного світоглядів, тобто можна говорити про принцип містичної єдності людини й світу.

Це підтверджує І. Нечуй-Левицький у роботі "Світогляд українського народу", у якій він зазначає, що "мета давнього українського поганства була така практична, як і в Індусів, і в Греків, і в інших народів, котрі в молитвах до своїх богів просили собі всякого добра. Форми, в які склалася давня українська міфологія, були реальні образи, взяті на землі, на якій молода слабосильна душа не могла ще думати логічними мислями і мусіла кликати собі до помочі фантазію. Давні люди мусіли думати, гадати формами картин, тим-то у всіх народів релігія попереджала філософію й науку. Всі образи для своєї релігії давні Українці мусили брати з природи, котра обгортувала їхнє життя з усіх усюдів, як і всі народи з давніх давен в своїй міфології переносили поперед усього землю на небо. Тим-то й вийшло так, що все в міфології, що справді діється на небі, все те ніби діялось десь на землі" [4, с.4]. Але разом із тим відмічалася певна неприязнь давніх слов'ян до абстрактно-аналітичного мислення, судження були не завжди послідовними, лаконічними й не мали довершеної системи поглядів.

Вітчизняна релігійно-містична фольклорна культура центрує в собі феномен Абсолютного в слов'янському слові Бог або Багатство як втілення щастя, яке дарується Божеством. Слово "Бог" входить до складу таких Божеств як Дажьбог, Стрибог та ін. Надалі до розуміння феномена природно-містичного приєднався християнський містицизм, основи якого в Київській Русі були закладені княгинею Ольгою й остаточно закріплені її онуком - князем Володимиром, який прийняв християнство в якості державної релігії. До прийняття християнства культура Київської Русі в основному розвивалася як фольклорна, а після прийняття християнства син князя Володимира Ярослав, якого прозвали Мудрим, став інтенсивно впроваджувати писемну культуру, у межах якої й став проявлятися релігійно-містичний зміст. "За два-три десятиліття виникає національна інтелігенція. У князівстві Ярослава Мудрого при дворі формується значний літературний центр, який став середньовічною академією. У X-XIII ст. на Русі існувало більш ніж 140 тис. книг кількох сотень назв. Найбільша бібліотека знаходилася в храмі святої Софії" [2, с. 8].

На думку М. Поповича: "Писемна культура роз-

ширює кругозір людини так, що робить індивіда здатним запитувати про речі, які далеко виходять за межі кругозору, безпосередньо доступного для людського погляду. Принципи писемної культури давно утвердилися в українській історії; однак при цьому довго залишаються чинними інтелектуальні механізми, властиві архаїчній дописемній культурі. Кожній культурі, у якій є протиставлення "видиме - невидиме", властиве нерозуміння того, що відбувається поза межами повсякденного досвіду.

Переживає архаїчну ментальність той підхід, який звичайно пов'язують з символічним "способом мислення", який дає можливість відкривати приховані значення священного" [5, с. 232-233].

Релігійно-містичне відчуття проявляється в людині, коли вона виділяє дещо сакральне, приносячи в жертву цьому священному як несправжньому. Жертви приносили спочатку гаям, дібровам, річкам (Літопис Руський: за Іпатіївським списком). Для давніх слов'ян священним було світло і сонячна сила, пов'язані зі змінами пір року і з польовими роботами (М. Костомаров). Для успіху в домашніх та господарських справах вигадували колядки про сонце, вітер, місяць.

Аналогічні сюжети наявні й у фольклорі та міфологічних творах інших народів, зокрема в Ригведі (М. Драгоманов). Прийняття Руссю християнства виглядає подією дуже багатозначною і, можливо, унікальною в історії. Народ, який належав до язичницької культури, схильний до цінностей земного життя, - цей народ завдяки своєму правителю, у відповідності з деякими несвідомими колективними імпульсами, обирає релігійний світогляд, у якому з особливою повнотою виражено містичне відчуття єдності людини з Богом, з вищою реальністю, жага вічної гармонії й абсолютної досконалості. Уже на початку християнської історії Русі спостерігається пристрасне прийняття нової віри й прагнення до повного отримання її мети - містичної єдності з Богом й абсолютної гармонії [2, с. 34].

Антропомістичні питання постають невід'ємно пов'язаними з новими релігійними уподобаннями, коли старі поняття приєднувалися до нових або ж повністю зберігалися, отримуючи новий зміст і термінологію. Для підвищення вагомості тих або інших подій, природних феноменів служила їх сакралізація. Язичники сприймали навколишній світ зовсім по-іншому, ніж християни. У ньому точилася боротьба надприродних, невидимих, добрих чи злих сил, із якими можна спілкуватися. За видимою реальністю причаїлася невидима, яка відкривається людям з особливим складом психіки. "Давня українська пантеїстична релігія була причиною, що народна українська поезія розкішно розвивалася, за поміччю розкішною природи і багатого народної фантазії. Пантеїзм був причиною метаморфоз, поетичного обертання людей в дерева, квіти, зорі, в птахів, у звірів, які ми знаходимо в українській народній поезії. Деякі метаморфози дуже схожі на грецькі й римські і тим затверджують науку, що давня українська релігія була пантеїстична, коли чоловік, як мікрокосм, розпускається в частині природи, з котрої його виводила давня міфологія" [4, с. 67]. Тодішня людина не лише осмислювала себе нероздільно з природою, а й світ божественний поставав для неї як реально існуючий у природі. Антропомістичне в прадавніх слов'ян протиставляло мирському, повсякденному світові, виступаючи тим простором, у якому свідомість відривається від буденності й наближується до спогля-

дання вічності, намагаючись долучитися до неї. "Метаморфози української народної поезії мають корінь у давній пантеїстичній релігії. Коли сам бог світа розпався і став миром, то й чоловік, як мікрокосм, так само може змінюватись на всякі форми. Змінюючись на інші форми, чоловік тільки вертається в рідні для нього форми мирового життя" [Там само, с. 73]. У мирське життя людини священне приходить з містикою, яка виступає посередником між світом, негідвладним простому спогляданню, і поцейбічним світом людського життя.

У процесі формування нового світогляду не можна стверджувати або заперечувати можливої конфронтації між новою релігією і язичництвом, так само як і фактів контамінації. "Українська міфологія - одна з ланок загальнослов'янської і світової міфології, яка сягає у сиву давнину, в далекі доісторичні і дохристиянські часи. Ще до прийняття християнства східні слов'янські племена витворили свою багату міфологію, що базувалася на народних віруваннях, які носили анімїстично-магічний характер. Давні українці обожествляли й одухотворяли природу, вірили в її чарівну силу. Окрім головних божеств Давньої Русі - Сварога, Дажбога, Перуна, Велеса, Ярила, Купала та ін. вони персоналізували майже всі сили і явища природи - сонце, місяць, зірки, грім і блискавка, мороз, вітер, вогонь, воду, створили поетичні образи різних духів - лісовиків, водяників, домовиків та інших злих сил" [Там само, с. 82]. Мінливий поступ релігійної свідомості (від політеїзму до монотеїзму) переконливо відображає основні напрями розвитку антропомістики в українській культурі, у процесі яких відбувалося виділення "Я"-особистості з навколишнього світу та трансформація містики, сутність якої полягає в перенесенні акцентів із язичницького буття людини - нерозривно пов'язаного з природою, до християнського, у якому містика виходить за межі людського буття, стає трансцендентною. З поширенням і поглибленням впливу християнства містичний, божественний світ стає для людини найвищою цінністю, а наближення до нього, намагання досягнути його сутність є головною метою життя людини.

У слов'янській душі засвоюється те, що, за визначенням В. Зеньковського, у роздільному мисленні можна виразити таким чином: "усе предметне виступає засобами вираження найвищої істини, найвищої краси. Якщо виразити це у філософських термінах, то ми маємо справу з містичним реалізмом, який визнає всю дійсність як емпіричну реальність, але за нею бачить іншу реальність; обидві сфери буття дійсні, але ієрархічно нерівноцінні; емпіричне буття існує лише завдяки "долученню" до містичної реальності". У тому й полягає теократична ідея християнства, що вона стверджує необхідність просвітлення всього, що ми бачимо, усього емпіричного через пов'язання його з містичною сферою, - усе історичне буття, усе в житті особистості повинно бути освяченим завдяки цій перетворювальній дії Божої сили в емпіричній сфері [3, с. 33].

Потрібно зупинитися на представнику російського церковного життя св. Тихоні Задонському, у писаннях якого "ми маємо перший досвід живого богослов'я", його вигадування інколи наближаються до західної містики, характеризуються живим проникненням переживання страстей Господніх, відчуттям світла Христового у світі [Там само, с. 55]. Св. Тихон намагається розібратися в усіх явищах життя, щоб зануритися в його сакральний символічний смисл,

який існує у світі. Це і є, на його думку, євангельська та християнська філософія, яка дуже сильно відрізняється від "зовнішнього любомудрія". Це не спиритуалізація світу, у якій за фарбами зовнішнього світу потрібно шукати "справжнє" ядро подій. У його роботах уперше закладається основа для ідеї перетворення життя завдяки його містичному осмисленню, сенс якого полягає в ідеї не освячення життя, а його перетворення [Там само, с. 54].

Завдяки літературно-науковій та подвижницькій діяльності цих людей теократична ідея Церкви кінцево осмислюється як ідея перетворення завдяки внутрішньому оновленню людини, розкриття всіх її творчих сил, але зі збереженням духовної цілісності. Вони відкрили простір для філософії, яка була натхненна християнством, продовжувачем якої став Г. Сковорода.

Висновки

Особливу значущість докласичного періоду вітчизняної антропомістичної думки обумовлено тим, що відбувається секуляризація протофілософської науки з релігійною сферою, про що свідчать ідеї, які в подальшому розвитку філософської культури знайдуть актуалізацію в працях відомих українських митців. У цей час розвитку вітчизняної філософської думки формувалася національний менталітет, напрямки та стиль мислення, що являє собою спільне "психологічне оснащення", яке впливає на особливості світосприйняття людини сьогодні. Антропомістичне спрямування стародавніх українців проявлялося в тому, що їхніми думками та вчинками в більшості випадків керували внутрішні суб'єктивні чинники, що мали своє джерело в чуттєвому та волевому початках, визначаючи його релігійну спрямованість. Як зазначає український дослідник П. Гнатенко, "...українці у своїх переконаннях не є засліплені, вони не тримаються самої форми, зовнішніх ознак, а намагаються збагнути суть віри".

Антропомістична проблематика займає значне місце в роботах книжників Київської Русі, роботи яких були спрямовані на з'ясування сенсу власного "Я" в контексті його спрямування до Бога.

Наступні періоди розвитку містичної лінії у вітчизняній філософії відзначилися концептуалізацією та конкретизацією саме містичних переживань на загальному тлі розвитку антропоцентричної проблематики. Як уже зазначалося на попередніх етапах дослідження, містицизм охоплює декілька "регістрів" - онтологію, гносеологію, етику, аксіологію тощо. У різних світоглядних координатах, визначених конкретними умовами культурно-історичного процесу, актуальності набувають відповідні аспекти містицизму. Епохи зламів та світоглядних криз затребують онтологічні засновки містицизму. За часів відносно стабільного домінування певної картини світу, коли загальні параметри буття не потребують перенормування, актуалізуються "локальні" парадигми містицизму: різноманітні практики з відповідною естетикою, етикою, теорією пізнання тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнатенко П. І. Український національний характер / П.І.Гнатенко. - К. : ДОК-К, 1997. - 116 с.
2. Евлампіев І. І. История русской метафизики в XIX - XX веках. Русская философия в поисках абсолюта. Часть I / И. И. Евлампіев. - СПб. : Алетей, 2000. - 415 с.
3. Зеньковский В. В. История русской философии /

В.В.Зеньковский. - Харьков : Фолио ; М. : ЭКСМО-Пресс, 2001. - 896 с.

4. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу (Ескіз української міфології) / І. Нечуй-Левицький. - К. : АТ "Обереги", 1992. - 88 с.

5. Проблеми теорії ментальності / [відповід. ред. М. В. Попович]. - К. : Наук. думка, 2006. - 404 с.

6. Трубецкой С. Н. Сочинения / С. Н. Трубецкой ; [сост., ред. и вступ. статья П. П. Гайдено, примеч. П. П. Гайдено, Д. Е. Афиногенова]. - М. : Мысль, 1994. - 816 с.

7. Конотоп Л.Г. Головні характеристики містики: структура і зміст (в контексті релігійної антропології) / Конотоп Л.Г., Хромець В.Л. // Антропологічні виміри езотеричної філософії (компаративістський аналіз). - Слов'янськ : Печатный двор, 2005. - С. 67-100.

Мозговой Леонид,

кандидат философских наук, профессор,

заведующий кафедрой философии, социально-политических и правовых наук

Донбасского государственного педагогического университета, г. Славянск

АНТРОПОМИСТИЧЕСКАЯ ЛИНИЯ В ИСТОРИИ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ФИЛОСОФИИ

В статье рассмотрены существенные признаки становления антропомистической парадигмы в отечественном философском процессе. Установлено, что антропомистика как психоэкзистенциальная парадигма мистического мировоззрения является аутентической составляющей украинской ментальности, элементы антропомистики прослеживаются на всех этапах ее эволюции и на всех уровнях ее структуры (мифопоэтика, повседневное мышление, философия). Характерным признаком мистической линии украинского философского дискурса является доминирование экзистенциальных культурных форм над рационалистической концептуальностью.

Ключевые слова: антропомистика, парадигма, отечественная философия, психоэкзистенциальность, мистика, мистический реализм, ментальность.

Mozghovyi Leonid

Candidate of Philosophical Sciences, Professor

Head of the Department of Philosophy, Socio-Political and Law Sciences,

Donbas State Pedagogical University, Sloviansk

ANTHROPOMYSTICAL LINE IN THE HISTORY OF UKRAINIAN PHILOSOPHY

The article examines essential determinants which influenced the history of becoming of anthropomystical paradigm in Ukrainian philosophy. Anthropomysticism is defined as anthropological doctrine based on mystical ontological background which maintains actual possibilities of transcendence as a mode of human existence. There exist two basic anthropomystical paradigms - substantial one and energetical one, they are attributive for any systemic form of social consciousness. Ukrainian mentality is proved to synthesize the elements of both paradigms. Ukrainian folklore, religious doctrines and philosophical issues correlate with ontological framework of mystical realism which posits human existence as holonomic to Being (Nature). Forms of mystical realism are subjected to the strategy of historical reconstruction of evolution of Ukrainian mentality. Rational reconstruction of anthropomystical categories is meant to enrich the post-nonclassical conceptualization of phenomena of mystical consciousness. Anthropomysticism as a psychoexistential paradigm of mystical philosophy proved to be an authentic component of Ukrainian mentality as far as the elements of anthropomysticism can be found at every stage of its evolution and on every stratum of its structure (myth, poetics, casual thinking, philosophy). Prevalence of existential cultural forms over rationalist conceptuality is proved to be characteristic for Ukrainian philosophy.

Keywords: anthropomysticism, paradigm, Ukrainian philosophy, the psychoexistential, mysticism, mystical realism, mentality.

REFERENCES

1. Hnatenko P. I. (1997), *Ukrainian national character*, DOK-K, Kyiv, 116 p. (ukr).
2. Evlampiev I. I. (2000), *History of Russian metaphysics in the 19th and 20th centuries. Russian philosophy search for the Absolute*, Part I, Aletheia, Saint Petersburg, 415 p. (rus).
3. Zenkovskiy V. V. (2001), *History of Russian philosophy*, Folio, Kharkov, EKSMO-Press, Moscow, 896 p. (rus).
4. Nechui-Levytskyi I. (1992), *The worldview of Ukrainian people (Short treatise on Ukrainian mythology)*, Kyiv, 88 p (ukr).
5. Popovich M. V. (2006), *Problems of the theory of mentality* Kyiv, Naukova Dumka, 404 p. (ukr).
6. Trubeckoy S. N. (1994), *Selected works*, Mysl, Moscow, 816 p. (rus).
7. Konotop L.H., Khromets V.L. (2005), *Main descriptions of mysticism : structure and maintenance (in the context of religious anthropology)* in: *Anthropological measuring of esoteric philosophy (comparativist analysis)*, Pechatnyi dvor, Sloviansk, p. 67-100. (ukr).

© Мозговий Леонід,

Надійшла до редакції 16.05.2013